

DESPRE LOCALIZAREA ONGLOS-ULUI

PETRE DIACONU

Pătrunderea bulgarilor — conduși de Asparuh — la Dunărea de jos, s-a efectuat în două etape distincte : într-un prim moment ei au ocupat o regiune numită Onglos ca, după oarecare vreme, să se așeze în părțile de nord-est ale Bulgariei de astăzi .

Apariția lor în Onglos este relatată în chipul următor de către Theophanes : „..... Ἀσπαρούχ ... τὸν Δάναπριν καὶ Δάναστριν περάσας καὶ τὸν Ὀλγον καταλαβὼν βορειοτέρους τοῦ Δανουβίου ποταμούς μεταξὺ τούτου κάκεινου ὤκησεν. ἀσφαλῆ καὶ δυσμάχῃτον εἶναι τὸν τόπον στοχασάμενος ἐξ ἐκάστου μέρους· τελματώδης γὰρ ἔμπροσθεν, καὶ ἄλλοθεν τοῖς ποταμοῖς στεφανούμενος...”¹ ...Asparuh... după ce a trecut Niprul și Nistrul și a ocupat Onglos-ul și riurile de la miazănoapte de Dunăre, s-au așezat (sic) între acesta (Dunăre) și acelea (riurile), după ce au observat că locul este nepericlitat și prielnic pentru apărare din toate părțile, deoarece din față e mlăștinos, iar din celelalte părți este înconjurat de riuri).

Nikiphor Patriarhul, referindu-se la același eveniment, notează : „Ἀσπαρούχ τὸν Δάναπριν καὶ τὸν Δάναστριν ποταμὸν περαιωθεὶς περὶ τὸν Ἴστρον οἰκίῃται, τόπον πρὸς οἴκησιν ἐπιτήδειον Ὀγλον τῇ σφῶν καλούμενον φωνῇ, καταλαβόμενος, δυσχερῇ τε καὶ ἀνάλωτον πολεμίους ὑπάρχοντα· ἀσφαλῆς τέ ἐστι τὰ μὲν ἔμπροσθεν τῇ τε δυσχωρίᾳ καὶ τῷ τελματώδεις εἶναι τυγχάνων· τὰ δ' οὖν ὀπισθεν χρημνοῖς ἀβάτοις τετειγμένονα²) (Asparuh a traversat riurile Niprul și Nistru și s-a așezat lângă Istru. El a ocupat un loc prielnic pentru așezare numit în limba lor Onglos care era inaccesibil și de necucerit de către inamici. În față este apărat de locuri de nestrăbătut pentru că este mlăștinos, iar în spate este înconjurat ca de un zid de ripe inaccesibile).

Data apariției bulgarilor în Onglos constituie și astăzi subiect de discuție. V. N. Zlatarski, socotind că aceasta „nu poate fi deocamdată precizată“, crede totuși că ea trebuie plasată nu „mai devreme

¹ Theophanes, *Chronographia*, I, Bonn, 1839, p. 546—547. Numele de Onglos mai apare la Theophanes în următoarele variante : ὄλγον, ὄγγλον, ὄχλον iar la Anastasie Bibliothecarul, Onglon și Honglon.

² Nicephori patriarchae, *Opuscula historica*, Leipzig, 1870, p. 34.

de anul 60 al secolului al VII-lea“ și, în orice caz, „pînă în anul 668, înainte de moartea lui Constans al II-lea“³. P. Mutafciiev, după ce subliniază și el că venirea bulgarilor în Onglos „poate numai cu aproximație să fie precizată“, crede că ea a avut loc între anii 60 și 70 ai sec. al VII-lea⁴.

În ce ne privește, întemeindu-ne pe descoperirea, în imediata vecinătate a malului stîng al Dunării, a unor tezaure cu monede din vremea lui Constantin al IV-lea Pogonatul (668—685), tezaure îngropate — după părerea noastră — în preziua venirii bulgarilor, opinăm că pătrunderea acestora în Onglos s-a produs după anul 668, dar înainte de 681. Din izvoarele literare, rezultă limpede că în anul 681 bulgarii erau în Onglos. Dacă se ține seama și de faptul că-n 681 apariția bulgarilor în Onglos era privită de către împărat ca o surpriză, (ἐξάπνις)⁵, se poate avansa ipoteza că cetele lui Asparuh au sosit acolo cu puțină vreme înainte de 681 — poate chiar prin anii 677—678.

În încercarea de a se desluși originea și înțelesul cuvîntului Onglos s-au emis mai multe păreri. Astfel. P. Schafarik credea că *onklos* sau *onglos* din fraza lui Nikiphor Patriarhul este vechiul slav жгълъ (ag'1)⁶. O asemenea etimologie se întemeia, între altele, pe convingerea că regiunea în care s-au așezat bulgarii fusese locuită anterior de slavi. Opinia lui P. Schafarik a fost acceptată, fără nici o rezervă, de mulți dintre savanții din secolul trecut, între care se numără A. Hilferding⁷, K. Jireček⁸, Iv. Sokolov⁹ etc.

N. Iorga¹⁰ și N. Bănescu¹¹ derivau cuvîntul *onglos* din latinescul *angulus*, iar Soloviev¹² lega numele *onglos*-ului de numele tribului ulicilor.

³ V. N. Zlatarski, *История на българската държава през средните векове* I, 1, 1938, p. 138.

⁴ P. Mutafciiev, *История на български народ* I, Sofia, 1948, p. 104.

⁵ „ὁ δὲ βασιλεὺς κοσταντῖνος μεταδηκώς, ὅτι ἐξάπνις ἔθνος ρωμαίων καὶ ἀκάθαρτον, ἐκείθεν τοῦ Δανουβίου εἰς τὸν Ὀγγλον ἐκλήνωσεν καὶ τὰ πληθιάζοντα τῷ Δανουβίῳ ἐκτρέχει καὶ λυμάνεται (Theophanes, p. 547). După cum lesne se poate observa ἐξάπνις se referă la ἐκλήνωσεν și nu la ἐκτρέχει și λυμάνεται cum credea Zlatarski, *op. cit.*, p. 390.

⁶ P. Schafarik, *Славянская древности* (trad. O. Badeanskov), II, 1, p. 263; ap. Zlatarski, *op. cit.*, p. 126, nota 3.

⁷ A. Hilferding, *История сербов и болгарь. Собранный и сочиненный* I, Petrograd, 1868, p. 24.

⁸ K. Jireček, *История болгарь* (trad. Brunn-Paleuzov, Odessa, 1878, p. 153.

⁹ Iv. Sokolov, *На древни истории болгарь*, Petrograd, 1879, p. 76; ap. Zlatarski, *op. cit.*, p. 126.

¹⁰ N. Iorga, *Istoria Românilor*, II, *Oamenii pămîntului (pînă la anul 1000)*, București, 1936, p. 301.

¹¹ N. Bănescu, *ΟΓΛΟΣ-ΟΓΥΛ Le premier habitat de la horde d'Asparuch dans la région du Danube*, în Byzantion, XXVIII, (1958), Bruxelles, 1959, p. 433.

¹² Soloviev, *История Росы въ древнейшей времени* I, p. 46. Punctul de vedere al lui Soloviev a fost combătut de către O. Lambin, *О славяне на северном Черноморьи, журнал министерства Народногo просвѣщенiя*, CXCI, 1878, p. 50 sq.; ap. A. Decei, *Românii din veacul al IX-lea pînă în al XIII-lea, în lumina izvoarelor istorice armenesti*, în *Anuarul Institutului de Istorie Națională* — Cluj, 1936—1938, nota de la p. 455.

Toți istoricii amintiți pînă aici au considerat că Onglos este numele regiunii de la Dunărea de jos — ocupate de bulgarii lui Asparuh.

V. N. Zlatarski, respingînd orice analogie între *onglos* și slavul жгълъ, susținea că forma corectă a numelui ar fi fost ὄγλος și că, în acest caz, ὄγλος nu este altceva decît transcrierea corectă în grecește a cuvîntului tiurco-bulgar *agl, ogl*, care la rîndu-i înseamnă *curte, gard, loc întărit* ¹³. În plus, V. N. Zlatarski socotea că prin *onglos* era designat în cronicile lui Thephanes și Nikiphor Patriarhul nu un ținut (și cu alit mai puțin un rîu ¹⁴), ci un *loc întărit, o fortificație*.

Pentru a-și impune afirmația, același istoric a apelat la un pasaj din cronica lui Theophanes referitor la retragerea bulgarilor în 681 pentru scurtă vreme într-un ὀχύρωμα ¹⁵. Iată ce notează Zlatarski plecînd de la datele acestui pasaj : „[întrucît cuvîntului] ὀχύρωμα (întăritură) Theophanes îi adaugă τὸ προλεχθὲν (sus amintită), iar el (Theophanes) nu vorbește mai sus despre nici o altă întăritură sau vreun alt punct în afară de Onglos reiese de la sine că prin această expresie el (Theophanes) indica nu locul așezării ci însăși fortificația” ¹⁶.

Finalmente, Zlatarski conchidea că întăritura (ὀχύρωμα) este Onglos-ul și că prin aceasta trebuie să se înțeleagă lagărul lui Asparuh „care a fost înconjurat cu un val lat, înalt, la fel ca ringurile avare din cîmpia maghiară și la fel ca acelea pe care le găsim azi la Aboba” ¹⁷ construit cîțiva ani mai tîrziu. Istoricul bulgar făcea — așa dar — o netă distincție între *regiunea* ocupată de oamenii lui Asparuh și *onglos*. În concepția sa, Onglos era centrul fortificat al regiunii de la Dunăre cucerite de bulgari.

Părerea lui Zlatarski a fost combătută cu vigoare de către N. Bănescu ¹⁸. Ilustrul bizantinolog român atrăgea atenția că în cronica lui Nikiphor Patriarhul, mai explicită în privința aceasta decît cea a lui Theophanes ¹⁹, se menționează că bulgarii lui Asparuh, retrăgîndu-se în 681 din fața bizantinilor, s-au închis nu *într-o întăritură* ci în *întăriturile lor* (καταλαγέντος πρὸς τὰ ἐαυτῶν ὀχυρώματα ἐφύγων) ²⁰. Citind fraza lui Nikiphor Patriarhul, Nicolae Bănescu, pe de o parte, scotea în evidență necesitatea interpretării analitice a izvoarelor literare — atunci cînd se discută probleme controversate — iar pe de altă parte, sublinia caracterul factice al demonstrației lui Zlatarski.

¹³ Zlatarski, *op. cit.*, p. 132. P. Mutaftchiev, *op. cit.*, p. 105 emite părerea că ținutul ocupat de bulgarii lui Asparuh ar fi putut să se numească Onglos încă din sec. V-VI, adică din vremea primelor incursiuni bulgare în regiunile bizantine de la Dunărea de jos.

¹⁴ Cf. V. Beševliev, *Zur Chronographie des Theophanes, in Byzantinische Zeitschrift*, XXVI, 1927, p. 36.

¹⁵ Theophanes, p. 548.

¹⁶ Zlatarski, *op. cit.*, p. 131.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ N. Bănescu, *op. cit.*, p. 346 sq.

¹⁹ Că — de multe ori — Nikiphor Patriarhul este mai precis în relatările sale decît Theophanes o recunoaște însuși Zlatarski, *op. cit.*, p. 97 cînd afirmă : „...Nikiphor în numeroase locuri nu numai că se deosebește de Theophanes dar este chiar mai exact...”

²⁰ Nikiphor Patriarhul, p. 34.

Într-adevăr, angajându-ne pe linia judecății lui Zlatarski, ar trebui să admitem că la Dunăre existau mai multe onglos-uri de vreme ce Nikiphor Patriarhul îl pune pe ὄγλωμα la plural.

În concluzie, bizantinologul român împărtășea părerea savanților dinaintea lui cum că prin *onglos* era designat în izvoarele bizantine numele unei regiuni.

Din cele expuse pînă aici rezultă că încă nu s-a conturat un punct de vedere comun relativ la originea și semnificația cuvîntului *onglos*. Evident, aceasta este, în primul rînd, consecința directă a aprecierii, mai mult sau mai puțin, subiective a izvoarelor bizantine. Altfel, măcar în privința originii cuvîntului *onglos* trebuia să se ajungă la un consens și anume, că el este tiurco-bulgar, întrucît Nikiphor Patriarhul scrie fără echivoc că *onglos așa era numit în limba lor* (ὄγλων τῇ σφῶν καλούμενον φωνῇ) ²¹. Dacă însă cuvîntul *onglos* înseamnă *fortificație*, iar din analiza tuturor pasajelor în care este menționat reiese că aceasta era numele unei regiuni, sintem tentați să presupunem că Theophanes și Nikiphor Patriarhul (sau cronicarul din care s-au informat ei) ²², au luat un substantiv comun (*onglos*) și l-au atribuit ca nume propriu unei regiuni întregi.

Dar unde anume se afla Onglos ?

Cei mai mulți l-au identificat cu zona de la nord de gurile Dunării, cunoscut astăzi sub numele de Bugeac. O asemenea identificare se întemeia, în principal, pe faptul că *bugeac* înseamnă în limba tătară *colț, unghi*, adică exact ceea ce ar însemna și *onglos* în măsura în care derivă din slavul ѡгълъ sau din latinescul *angulus*. Și, pentru că în izvoarele literare se menționează că Onglos era înconjurat de riuri, rișe, mlaștini, toate acestea au fost identificate cu Prutul, Nistrul, valurile din jumătatea sudică a R. S. S. Moldovenești și Delta Dunării. Amintind în treacăt părerea lui K. Škorpil care — într-un prim moment — plasa Onglos-ul în zona circumcisă de Prut, Siret și valul de la Tulucești ²³, vom consemna și opinia lui Zlatarski potrivit căreia Onglos-ul s-ar fi găsit în nordul Dobrogei ²⁴.

Istoricul bulgar ajungea la o astfel de concluzie punînd cel mai mare preț pe următoarele mențiuni din celebra geografie armeană, atribuită de către unii lui Moise Chorenaț: „il y a des montagnes et un fleuve, le Danube, lequel se divise en six affluents et forme un lac

²¹ *Ibidem*.

²² În general, se admite că atât Theophanes cît și Nikiphor Patriarhul s-au folosit de unul și același izvor în relatarea evenimentelor de la Dunărea de jos, din a doua jumătate a veacului al VII-lea. În plus, Zlatarski, *op. cit.*, p. 96 crede că Nikiphor Patriarhul — scriindu-și opera — a avut sub ochi și cronografia lui Theophanes.

²³ K. Škorpil, în *Старобългарски памятници Сб. Побруджа* Sofia, 1916, p. 227—229, „găsește” o contradicție între datele lui Theophanes și cele ale Nikiphor Patriarhul; în timp ce din primele ar rezulta că Onglos era în cotul Galațiilor, din celelalte ar reieși că Onglos se afla în nordul Dobrogei. În realitate, între cei doi cronicari nu există nici o contradicție. Cf. Zlatarski, *op. cit.*, p. 387—393.

²⁴ Zlatarski, *op. cit.*, p. 127 sq.

et un ile du nom Peuce. Dans cette ile habit Aspar-Hroug, le fils de Khroubrâtha, fugitiv de Chassuari du mont des Bulgares qui chassa les Avares“) ²⁵.

Fiind convins că informațiile din Geografia armeană privind existența cetelor lui Asparuh în Peuce sînt în desăvîrșită concordanță cu realitatea istorică. Zlataski a susținut că reședința lui Asparuh (onglos-ul, în concepția sa) se afla pe locul circumvalației de la Niculițel ²⁶.

Ineditul poziției lui Zlatarski consta nu atît în identificarea circumvalației de la Niculițel ²⁷ cu Onglos, cit, mai ales, în aducerea în discuție a datelor Geografiei armene potrivit cărora bulgarii lui Asparuh locuiau în Peuke, deci la sud de Dunăre. Dar pentru că mențiunile Geografiei armene intrau în vădită contradicție cu referințele lui Theophanes și ale lui Nikiphor Patriarhul, Zlatarski a trecut, pe de o parte, la interpretarea forțată, iar pe de altă parte, la subestimarea valorii informative a știrilor din cronicile bizantine referitoare la poziția topografică a Onglos-ului ; după opinia sa, riurile de la nord de Dunăre βορειότεροι τοῦ Δαουβίου (Theophanes) care mărgineau dinspre miază-noapte regiunea ocupată de bulgari ar fi brațele de la vărsarea fluviului în mare ²⁸. Cît privește arătările lui Nikiphor Patriarhul, istoricul bulgar

²⁵ Geographie de Moise de Chorène, d'après Ptolemée, texte arménienne traduit en français (par Arsen Louky), Veneția, 1881 ; ap. A. Decei, *op. cit.*, p. 431. Zlatarski, *op. cit.*, p. 127 folosește o traducere făcută de K. P. Patkanov, *Из новаго списка географіи и приписываемой Моисею Хоренскому*, în *Ж.М.Н. Илр.* 227, 1883, p. 21—32.

²⁶ Zlatarski, *op. cit.*, p. 132—133. P. Mutavciiev, *op. cit.*, p. 105 respinge identificarea circumvalației de la Niculițel și Onglos. Vezi planul acestei circumvalații la Gr. Tocilescu, *Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie*, București 1900, harta de la p. 118. Săpăturile întreprinse în 1953 și 1954 la Niculițel nu au putut lămuri datarea valului de-acolo. Deocamdată, sigur este că acesta nu datează din epoca romană cum înclina să creadă I. Barnea, în SCIV, V, 1954, 1—2, p. 187, ci dintr-o vreme ulterioară acesteia. Afirmatia noastră se întemeiază pe două elemente : a) la construirea valului s-au refolosit materiale de construcție romane (Studii și cercetări de istorie veche, V, 1954, 1—2, p. 187 și SCIV, VI, 1955, 3—4, p. 736—737) ; b) în umplutura aceluiași val s-au descoperit două fragmente ceramice (*ibidem*, p. 740, fig. 27, 2—3), care pot fi datate în secolele VII-VIII și nu în secolul IV cum crede autorul săpăturilor. După opinia noastră, valul de la Niculițel nu aparține bulgarilor. În privința aceasta ne întemeiem pe observația că el este circular spre deosebire de valul — sigur bulgar — din jurul Pliscăi, care urmează un traseu rectangular. Nu este exclus ca circumvalația de la Niculițel să fie opera unor avari sau a unor populații germanice — din slujba bizantinilor.

²⁷ N. Iorga, *op. cit.*, p. 301, admițînd că Onglos-ul se afla în Bugeac crede că bulgarii au trecut de aici în nordul Dobrogei unde „ar fi rămas într-un cerc, un ring de val închis, ale cărui urme s-ar fi descoperit la Niculițel în vii“. Cu alte cuvinte, savantul român socotea că cetele lui Asparuch, pînă a ajunge în nord-estul Bulgariei, au sălășluit, succesiv, în două locuri diferite ambele la Dunărea de jos. O părere asemănătoare vezi și la C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, I, București, 1935, p. 251, care admite că bulgarii au locuit mai întîi în Bugeac și apoi în Peuce sau la Niculițel. Dintr-un anumit punct de vedere părerile celor doi istorici români sînt în concordanță cu cele ale lui Zlatarski. Spre deosebire însă de primii, acesta din urmă plasează Onglos-ul în nordul Dobrogei.

²⁸ Zlatarski, *op. cit.*, p. 127.

pare nici a nu le lua în seamă, mulțumindu-se doar a nota că din ele nu rezultă decât că „Asparuh s-a așezat lângă Dunăre“²⁹.

O a doua dificultate căreia Zlatarski trebuia să-i facă față consta din faptul că bulgarii lui Asparuh numărând câteva zeci de mii de inși, nu puteau găsi condiții prielnice de sălășluire — fie și pentru o vreme scurtă — într-o insulă din Delta cum ar fi aceea a Peukei³⁰. Drept urmare, istoricul bulgar s-a străduit să demonstreze că Peuke din Geografia armeană ar fi fost nu o insulă din Delta, ci porțiunea de teren din nordul Dobrogei, mărginită la miazănoapte de Dunăre și brațul Sf. Gheorghe, iar la miazăzi de un alt braț al Dunării azi dispărut, (!?) care ar fi început „ceva mai la răsărit de Isaccea... și s-ar fi vărsat în limanurile Golovița și Zmeica, între lacurile Sinoe și Razelm“³¹. Ne grăbim să adăugăm că și o sumară cercetare a geografiei fizice a Dobrogei de nord este de natură să contrazică total părerea lui Zlatarski despre existența în antichitate a unui asemenea braț al Dunării și, implicit, al unei insule în zona Isaccea — Golovița — Zmeica; în consecință, datele Geografiei armene trebuie puse sub semnul celei mai mari îndoieli. La toate acestea trebuie adăugat că nici pînă astăzi nu se știe cînd și de către cine a fost redactată așa zisa Geografie a lui Moise Chorenat³². După toate probabilitățile, Geografia — în forma care a ajuns la noi — a fost elaborată la sfîrșitul secolului al IX-lea³³. În sfîrșit, nu trebuie să ne scape din vedere nici posibilitatea ca pasajul referitor la Asparuh să fie o interpolare³⁴. Se știe doar că această operă este impregnată de numeroase pasaje interpolate. Pe de altă parte, nu este exclus ca ajutorul Geografiei (sau autorul pasajului) vorbind despre așezarea bulgarilor la sud de Dunăre să fi fost nevoit a indica regiunea din această parte a Europei prin numele insulei Peuke devreme ce singurul reper geografic de la Dunărea de pos, cunoscut lui, era acesta³⁵.

Prin urmare, încercarea de a opune precizunii și logicii faptelor din cronicile lui Theophanes și Nikiphor Patriarhul inanitatea și caracterul cu totul labil al informațiilor Geografiei armene nu are nici un temei.

²⁹ *Ibidem*, p. 126.

³⁰ Vezi, în primul rînd obiecțiile lui P. Mutafciiev, *op. cit.*, p. 105.

³¹ Zlatarski, *op. cit.*, p. 129.

³² Cf. A. Decei, *op. cit.*, p. 415 sq.

³³ *Ibidem*, p. 436.

³⁴ Despre interpolările din Geografia armeană vezi, A. Decei, *op. cit.*, p. 436—438.

³⁵ Împrejurarea că dintre toate „insulele“ de la gurile Dunării, redactorul Geografiei armene îi era cunoscută numai Peuke se explică prin faptul că el s-a informat din Geografia lui Ptolemeu (Zlatarski, *op. cit.*, p. 129) unde dintre toate insulele danubiene este menționată numai Peuke.

Theophanes afirmă în termeni categorici că Onglos-ul era (ἐκείθεν τοῦ Δανουβίου,³⁶ *dincolo* (adică la nord) de Dunăre. Din spusele aceluiași cronicar mai aflăm că bulgarii, venind dinspre răsărit, ca să ajungă în Onglos, au traversat Niprul și Nistrul dar nu și Dunărea.

Onglos-ul se afla, așa dar, în stînga Istrului.

Pornind de la această constatare noi nu-l identificăm, însă, cu Bugeac-ul — cum au făcut cei mai mulți cercetători — și nici cu zona din „Cotul Galaților” — cum credea într-un prim moment Karel Škorpil — ci cu Muntenia³⁷.

Dealtfel, particularitățile geografice ale Munteniei corespund datelor atribuite Onglos-ului de către cronicile bizantine. Bunăoară, Theophanes susține că Onglos este mlăștinos din față (τελματώδης γὰρ ἔμπροσθεν)³⁸, iar Nikiphor Patriarhul subliniază că Onglos este apărat *din față* de locuri de nestrăbătut, mlăștinoase³⁹. Or, Muntenia este flancată la sud de un șir întreg de lacuri la care se adaugă Bălțile Ialomiței și Brăilei.

În treacăt vom aminti că termenii *din față* (ἔμπροσθεν) și *din spate* (ὀπισθεν) folosiți de cei doi cronicari bizantini, raportați la direcția de înaintare a bulgarilor, semnifică *sudul* și respectiv *nordul*. Temeiul unei atari afirmații⁴⁰ îl găsim în pasajul din cronica lui Theophanes în care se descrie așezarea bulgarilor în zona de nord-est a Bulgariei de astăzi : Οἱ δὲ Βούλγαροι... καὶ ἐλθόντες εἰς τὴν λεγομένην Βάρναν πλησίον Ὀδύσσου καὶ τοῦ ἐκεῖσε μεσογείου καὶ τὸν τόπον ἑωρακότες ἐν πολλῇ ἀφαιρίᾳ διακείμενον ἐκ μὲν τῶν ὀπισθεν διὰ τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ ἔμπροσθεν δὲ καὶ ἐκ πλαθ γίων διὰ κλεισουργῶν καὶ τῆς Ποντικῆς θαλάσσης⁴¹.

³⁶ Theophanes, p. 547. Pentru Zlatarski, care localiza Onglos-ul în nordul Dobrogei, ἐκείθεν τοῦ Δανουβίου înseamnă regiunea de la nord de cel mai sudic braț al Dunării, iar, după opinia acestui istoric cel mai sudic braț s-ar fi numit Ἰερόν și că s-ar fi desprins din Dunăre la apus de Isaccea și mergînd spre sud-est s-ar fi vărsat între Sinoe și Razelm cam în dreptul gării Portița. Este limpede că Zlatarski căuta prin astfel de afirmații să-și susțină teza potrivit căreia Onglos-ul ar fi fost regiunea din nordul Dobrogei. În ce ne privește, amintind că din datele scriitorilor antici rezultă cum că Ἰερόν ar fi fost numele actualului braț Sf. Gheorghe, găsim nimerit să atragem atenția și aici despre imposibilitatea existenței în vechime al unui braț dunărean între Isaccea și Sinoe-Razelm. Dealtminteri, chiar K. Škorpil, (*op. cit.*, p. 195) neagă existența unui atare braț.

³⁷ P. Schafarik, în *Slawische Alterthümer*, II, p. 163, notează că „Asparuch setze sich zwischen den Siebenbürgischen Alpen und der Donau” dar în notă susține că Onglos-ul era „Landwinkel-ul dintre Prut, Dunăre și Mare” : ap. A. Decei, *op. cit.*, p. 455, nota 1. Localizării Onglos-ului în Muntenia i s-ar putea aduce obiecția că atît Theophanes cit și Nikiphor Patriarhul, descriînd mișcarea de la est spre vest a bulgarilor, notează că aceștia au traversat Niprul și Nistrul dar nu și Prutul. Eventuala obiecție nu poate fi luată în seamă dacă se are în vedere că nici unul dintre cei doi cronicari nu consemnează numele Bugului, cu toate că și acest fluviu a trebuit să fie traversat de bulgari.

³⁸ Theophanes, *op. cit.*, p. 546.

³⁹ Nikiphor Patriarhul, p. 43.

⁴⁰ După știința noastră, primul care a sesizat și a lămurit această problemă a fost Zlatarski, *op. cit.*, p. 130 și, în special, nota 2.

⁴¹ Theophanes, p. 549.

Cu alte cuvinte, bulgarii — ocupînd nord-estul Bulgariei — erau ocrotiți la nord (ὀπισθεν — la Theophanes) de Dunăre, iar la sud (ἐμπροσθεν — la Theophanes) de clisurile munților și de Marea Neagră.

Theophanes mai adaugă și amănuntul că Onglos-ul este înconjurat din celelalte părți ca de o coroană de riuri (καὶ ἄλλοθεν τοῖς ποταμοῖς στεφάνουμένος ⁴²) Evident, și din acest punct de vedere Muntenia corespunde detaliilor geografice oferite din cronica bizantină; căci ce altceva este ea dacă nu o veritabilă coroană de riuri.

Nikiphor Patriarhul notează că Onglos este ocrotit din spate „ca de un zid din rișe inaccesibile” ⁴³. În măsura în care în expresia τὰ δ'οὖν ὀπισθεν κρημνοῖς ἀβάτοις τετειχισμένα avem de-aface cu un eufemism, *rișele inaccesibile* pot fi identificate cu zona colinară din nordul Munteniei sau chiar cu munții Carpați.

Alte informații despre Onglos nu se mai găsesc în izvoarele literare.

În schimb, localizarea acestuia în Muntenia este sugerată și de aprecierea la dreapta valoare a puținelor elemente arheologice de care dispunem. La începutul articolului nostru am făcut aluzie la unele tezaure monetare din stînga Dunării. Aveam în vedere atunci un tezaur descoperit la Galați ⁴⁴ și un altul descoperit la Priseaca (Olt) ⁴⁵, ambele conținînd — ca ultime emisiuni — monede de argint din vremea lui Constantin al IV-lea Pogonatul. Din punctul nostru de vedere aceste tezaure au o dublă importanță: în primul rînd, ele marchează un termen *postquem* al datei venirii bulgarilor la Dunărea de jos, iar în al doilea rînd, ele determină limitele zonei (Onglos) în care s-au așezat oamenii lui Asparuh.

Tot de pătrunderea bulgarilor în Muntenia se leagă — credem noi — îngroparea celebrului tezaur dela Coșoveni ⁴⁶ cum și încetarea bruscă a culturii materiale reprezentate de necropola slavă de la Monteoru ⁴⁷.

De notat, că în Dobrogea nu s-a găsit pînă în momentul de față nici un tezaur de monede analog aceluia din stînga Dunării. Această observație dacă nu constituie un argument pentru localizarea Onglos-ului în Muntenia, în schimb, oferă prin ea însăși dovada că Onglos nu se identifica cu regiunea Bugeacului; dealtfel, dacă Onglos-ul s-ar fi

⁴² Ibidem, p. 547. Cf. Athanasie Bibliothecarul (*Historia Ecclesiastica*, Bonn, 1841, p. 180) care folosește expresia *coronatus... fluminibus*.

⁴³ Nikiphor Dimian, *Cîteva descoperiri monetare bizantine pe teritoriul R.P.R.*, în Studii și cercetări de numismatică, I, 1957, p. 196—197.

⁴⁴ Irimia Dimian, *Cîteva descoperiri monetare bizantine pe teritoriul R.P.R.*, în Studii și cercetări de numismatică, I, 1957, p. 196—197.

⁴⁵ Mihai Butoi, *Un tezaur cu monede și obiecte de podoabă din secolul al VII-lea descoperit la Priseaca-Slatina*, în Studii și Comunicări, I, Pitești, 1968, p. 97—104.

⁴⁶ I. Nestor, și C. S. Nicolăescu Plopșor, *Der Völkerwanderungszeitliche Schatz Negrescu in Germania*, 22, 1938, p. 33—41.

⁴⁷ I. Nestor, *La nécropole slave d'époque ancienne de Sărata-Monteoru*, în Dacia, N.S., I, 1957, p. 289—295.

aflat în sudul R. S. S. Moldovenesti și dacă bulgarii lui Asparuh ar fi plecat de aici, aceștia, ca să ajungă în nord-estul Bulgariei, ar fi trebuit să străbată toată Dobrogea, ceea ce, pe de o parte, s-ar fi reflectat în cercetările arheologice și numismatice, iar pe de altă parte, ar fi provocat încetarea oricărei autorități bizantine la gurile Dunării și în nordul Dobrogei. Or, investigațiile arheologice n-au scos la lumină nici cel mai neînsemnat indiciu despre vreo trecere a bulgarilor în Dobrogea — necum despre o stăpânire a lor asupra acestei regiuni, la capătul secolului al VII-lea ⁴⁸.

Iată deci, pe scurt, motivele care ne determină să respingem localizarea Onglos-ului în zona Bugeacului și, în același timp, să postulăm că el se afla în Muntenia. Într-o atare situație, însă, înseamnă că luptele din 681 dintre bulgarii lui Asparuh și oștile lui Constantin al IV-lea Pogonatul s-au desfășurat aici și nu la gurile Dunării, cum se admite în general.

Mobilul războiului l-a constituit repetata jefuire a regiunilor bizantine de la Dunăre de către bulgarii din Onglos. Că bizantinii stăpîneau către anul 680 anume ținuturi la Dunărea de jos rezultă însăși din mențiunile cronicarilor bizantini. Astfel, Theophanes, referindu-se la aceste regiuni, scrie : τοῦτ' ἔστιν τὴν νῦν ὑπ' αὐτῶν κρατούμενην χώραν, ὑπὸ χριστιανῶν τότε κρατούμενην ⁴⁹. Prin urmare, regiunea despre care este vorba era stăpînită de bulgari la data cînd scria Theophanes (prima jumătate a sec. al IX-lea) dar *atunci*, adică în 681, cînd bizantinii se războiau cu bulgarii ea era stăpînită de creștini. Creștinii din fraza lui Theophanes sînt, desigur, bizantinii sau niscaiva populației care recunoșteau autoritatea bizantinilor. Nikiphor Patriarhul, vorbind despre aceleași regiuni le consideră ca fiind în 681 ținuturi ale romeilor (ὕπὸ Ῥωμαίων ἀρχῆς χωρία) ⁵⁰. Este lesne de înțeles că ținuturile de la Dunărea de jos controlate în 681 de către bizantini erau acelea care corespund Dobrogei ⁵¹.

⁴⁸ Referindu-ne la tratativele din anul 705 dintre hanul Tervel și Justinian al II-lea Rinothmetul (Petre Diaconu, *Réalités archéologiques et considérations historiques*, în *Revue Roumaine d'Histoire*, V, 3, 1966, p. 488) am admis o stăpînire bizantină asupra nordului Dobrogei chiar pentru începutul secolului al VIII-lea. Vezi de asemenea și nota următoare.

⁴⁹ Theophanes, p. 547. Cf. N. Bănescu, *op. cit.*, p. 436 ; Zlatarski, *op. cit.*, p. 140 ; P. Mutafciiev, *Добруджака Сбортукот етюдии*, IV (ed. Haemus), Sofia, 1946, p. 283 ; Petre Diaconu, *op. cit.*, p. 488.

⁵⁰ Nikiphor Patriarhul, p. 34.

⁵¹ Nu este exclus ca pînă la venirea bulgarilor, bizantinii să fi controlat, într-un fel sau altul, chiar și unele teritorii aflate la nord de Dunăre. În sensul acesta interpretăm următorul pasaj din Cronica lui Zonaras. (*Epitome historiarum*, Bonn, 1897, p. 226) : „Τὸ δὲ τῶν Βουλγάρων ἔθνος εἰς τὰς Ῥωμαϊκὰς χώρας τὰς πέραν τοῦ Ἰστροῦ γενόμενον ταύταις ἀκρατῶς ἐλομαίνετο“. Din textul citat ar mai rezulta că bulgarii devastau aceste teritorii (de la nord de Dunăre) și nu cele de la sud de fluviu. Desigur, avem de-aface cu o confuzie a lui Zonaras care i-a constatat greșit pe Theophanes și Nikiphor Patriarhul.

Firește, stăpînirea bizantină în Dobrogea nu se mai exercita în secolul al VII-lea prin mijlocirea unor garnizoane organizate în sistemul subordonării piramidale — rezidînd în centre fortificate. În acest veac de adînci transformări etnice și de ruralizare a vieții economice, autoritatea imperială reprezentată probabil în persoana unor funcționari civili, nu putea funcționa decît în condițiile permanenței unei populații autohtone romanizate sau pe cale de romanizare, iar această populație de cîte ori era amenințată se va fi menținînd, la adăpostul unor alte populații (clientelare) de dincolo de Dunăre ⁵².

Oricum ar fi, existența în Dobrogea a elementelor de cultură materială bizantină este atestată pentru prima jumătate a veacului al VII-lea prin vase de tip Hinog ⁵³, podoabe ⁵⁴, monede ⁵⁵. De la cerce-tările viitoare se așteaptă determinarea și a acelor documente arheologice care se datează în a doua jumătate a veacului al VII-lea. Deocamdată, pentru această epocă singurele mărturii de ordin material, bizantine, sînt cîteva monede ⁵⁶, ceeace — trebuie s-o recunoaștem — constituie încă prea puțin.

Despre o stăpînire bizantină — la acea dată — și în nord-estul Bulgariei nu poate fi vorba ⁵⁷. Această regiune era locuită, în a doua jumătate a veacului al VII-lea de faimoasele *șapte triburi slave*. Prezența slavilor în secolul al VII-lea în nord-estul Bulgariei este documentată de izvoarele literare, iar în ultima vreme și de așezări și necropole de tip Popina, descoperite — mai cu seamă — în zona Silistra-Turtucaia. Tocmai această împrejurare ne-a determinat să susținem, cu alt prilej, că în timp ce „stăpînirea bizantină din nord-estul Bulgariei și, probabil, din anumite regiuni ale Dobrogei de sud [a fost înlăturată] la începutul veacului al VII-lea“ ea a continuat să se mențină în „Dobrogea de nord, inclusiv, gurile Dunării... în tot secolul al VII-lea“ ⁵⁸.

⁵² Petre Diaconu, *op. cit.*, p. 488, nota 6.

⁵³ Id., *Un nou tip ceramic din epoca romano-bizantină*, în SCIV, X, 2, 1959, p. 487—490. O asemenea ceramică s-a descoperit și în alte părți din Dobrogea, de exemplu, la Axiopolis (I. Barnea, *Date noi despre Axiopolis*, în SCIV, XI, 1960, 1, p. 73, fig. 2 1,2,4, p. 75, pl. I, 1.), la Histria (informație P. Alexarescu) Despre datarea ceramicii de tip Hinog de la Axiopolis vezi și Petre Diaconu, *Réalités archéologiques...* p. 491, nota 13.

⁵⁴ Petre Aurelian (*Quelques données archéologiques concernant la continuité de la population et de la culture romano-byzantine dans la Scythia Mineure aux VI-e et VIII-e siècles de notre ère*, în Dacia, N.S. 1963, p. 346—347) publică unele piese databile în secolul al VII-lea, provenind de la Piatra-Frăcâței (jud. Tulcea). Menționăm aici și o cataramă de tip Syracuza — din aceeași vreme — descoperită într-un mormînt din necropola bazilicii (*extra-muros*) de la Histria (informație H. Nubar).

⁵⁵ I. Dimian, *op. cit.*, p. 195 sq. Cf. Petre Aurelian, *op. cit.*, p. 347—348.

⁵⁶ Irimia Dimian, *op. cit.*, p. 197 sq.

⁵⁷ Noi avem în vedere o stăpînire efectivă și nu una nominală. Dealtfel, bizantinii s-au considerat stăpînii *de jure* ai nord-estului Bulgariei nu numai atunci (vezi Zonaras, p. 226 (καὶ τὸν Ἰστρον περαιωθέντες ἐν τῇ Ῥωμαίων ἐπὶ ἤσαντο τὰς σκηνάς ci chiar în epocile de maximă autoritate a hanilor de la Pliska.

⁵⁸ Petre Diaconu, *op. cit.*, p. 488.

Aşa dar, din cele spuse mai înainte rezultă că în secolul al VII-lea bizantinii mai stăpîneau încă Dobrogea. În consecinţă, aceasta este regiunea limitrofă Dunării pe care o devastau cetele lui Asparuh aşezate în Onglos. Dovezi despre atacurile bulgare se găsesc nu numai în cronicile lui Theophanes şi Nikiphor Patriarhul, ci şi într-o scrisoare adresată în 678 de către Constantin al IV-lea Pogonatul papei Domnus⁵⁹. În această scrisoare împăratul îşi mărturiseşte neliniştea pe care o încercă în faţa unor populaţii străine. Întrucît la acea dată arabii încetaseră a se mai lupta cu bizantinii, iar sclavii nu sînt menţionaţi în izvoarele literare ca unii care tulbură liniştea Imperiului este de presupus că populaţiile de care se temea în anul 678 Constantin al IV-lea Pogonatul, erau bulgarii lui Asparuh⁶⁰.

Pentru a lichida pericolul bulgar din Onglos, împăratul a organizat o vastă expediţie pe uscat şi pe mare. Flota, după ce a pătruns pe la gurile Dunării, a navigat în *amonte* pînă ce a ajuns într-un loc unde — oprindu-se — a facilitat transbordarea pedestraşilor şi călăreţilor de pe malul sudic pe cel nordic⁶¹.

Cercetătorii care admit că Onglos se afla la nord de gurile Dunării socotesc că traversarea Dunării de către bizantini s-a făcut prin dreptul Isacei. Dar dacă Onglos-ul se găsea în Muntenia — aşa cum postulăm noi — este de crezut că flota bizantină a urcat pe Dunăre pînă în regiunea Silistrei şi că trecerea fluviului de către armata de uscat s-a făcut printr-unul din vadurile din apropierea amintitului oraş. Conjugarea în zona Silistrei a acţiunilor flotei lui Constantin al IV-lea Pogonatul (care venea dinspre mare) cu cele ale armatei de uscat (care venea din Thracia) nu constituie un caz singular în analele războaielor bizantine la Dunărea de jos. Asemenea operaţii tactice au mai avut dăţi : de pildă, în timpul domniei lui Ioan Tzimiskes (971)⁶² şi a lui Alexie Comnenul (1088)⁶³.

⁵⁹ Fontes Historiae Bulgaricae, VI (III), Sofia, 1960, p. 198.

⁶⁰ G. Tzankova-Petkova. *Белзски към началния период от историята на българската държава* V, 1954, p. 345—346, în *Известия на Института за българска история*

⁶¹ Theophanes, p.7-548. Pentru o înţelegere mai deplină a faptelor, reproducem următorul pasaj : (şi Constantin a armat flota şi s-a îndreptat împotriva lor (a bulgarilor) pe uscat şi pe mare cu intenţia de a-i izgoni (pe bulgari) prin război şi cînd a îndreptat în linie de bătaie armata de uscat spre aşa zisul Onglos şi Dunăre şi a poruncit corăbiilor să ancoreze pe malul vecin). Zlatarski, pentru a dovedi că această acţiune a avut loc în nordul Dobrogei, dă o traducere forţată textului de mai sus. Spre exemplu, istoricul bulgar, *op. cit.*, p. 389, traduce ultimele cuvinte ale pasajului astfel : „iar corăbiile au ajuns la malul apropiat maritim“ ! ? (близкия морски бряг). Însă verbul *πλησιάζω* înseamnă între altele *a fi vecin*. Aşadar, din textul lui Theophanes rezultă că flota a ancorat pe malul de vis-a-vis al Dunării (cum era şi firesc, devreme ce ea a construit podul peste care au trecut oştile de uscat) şi nu pe malul apropiat de mare.

⁶² Leon Diaconul, *Historia*. Bonn, 1829, p. 143—144.

⁶³ Anna Comnena, *Alexiada*, II, (V-IX), ed. B. Leib, Paris, 1943, p. 92.

Ciocnirea dintre bizantini și bulgari care a avut loc în Onglos s-a soldat cu un penibil eșec pentru primii. Drept urmare, hoardele lui Asparuh au trecut Dunărea în urmărirea inamicului și au ocupat nord-estul Bulgariei.

Nu este exclus ca bulgarii să fi traversat fluviul prin același vad prin care s-au retras și bizantinii, adică prin dreptul lui Genesisos. Iată ce ne spune în legătură cu acest eveniment cronicarul bizantin : „ὁ δὲ ἀρχηγὸς Βουλγαρίας (οἷς τὸ γένος ἐξ Ἀβάρου καὶ Χαζάρων, ἀπὸ Βουλγάρου κυρίου ὀνόματος, ὃς παρὰ Ῥωμαίων ἐν κατοικήσει Δορουστόλου καὶ τῆς Μουσίας γεγέννητο“⁶⁴) (iar conducătorul bulgarilor (trăgîndu-se din avari și hazari și purtînd numele de la stăpînitorul său Bulgar cînd romenii l-au lăsat să se așeze în Dorostolon și în Moesia)... Lăsînd la o parte încercarea lui Genesisos de a găsi o explicație onorabilă pentru pierderea Dorostolon-ului și Moesiei de către bizantini se cuvine să subliniem că menționarea Dorostolon-ului într-un text în care se vorbește despre așezarea bulgarilor în nord-estul Bulgariei constituie — credem noi — un indiciu că traversarea fluviului s-a făcut prin dreptul celebrului oraș danubian.

Pe deasupra, menționarea Dorostolon-ului în acest context sugerează ideea că stăpînirea lui Asparuch s-a întins spre nord și nord-est nu mai departe de zona amintitului oraș.

În orice caz, pînă în momentul de față, nu există vreun motiv pentru a admite că bulgarii lui Asparuch, trecînd la sud de Dunăre, au luat în stăpînire și Dobrogea de nord⁶⁵.

Este posibil ca după o oarecare vreme autoritatea lor să se fi extins pînă în zona Cernavoda-Constanța adică pînă la linia determinată de traseul valului mic de pămînt.

Ocuparea Dobrogei de nord de către bulgari se va înfăptui mai tirziu și anume în timpul domniei puternicului han Krum.

Unii cercetători admit că așezarea bulgarilor lui Asparuh în nord-estul Bulgariei s-a făcut cu consimțămîntul bizantinilor⁶⁶. O atare afirmație nu numai că nu se întemeiază pe vreo dovadă, dar — pe deasupra — ea contrazice însăși logica desfășurării evenimentelor din anul 681. Despre un consimțămînt bizantin nu poate fi vorba decît

⁶⁴ Genesisos, ed. C. Lachman, Bonn, 1834, p. 85—86.

⁶⁵ La sfîrșitul secolului al VII-lea stăpînirea lor s-a întins — cel mult — pînă la linia valului mic de pămînt dintre Cernavoda și Costanța. Datarea și atribuirea etnică a acestui val constituie încă problemă în discuție. Nu există nici o siguranță că valul este opera lui Asparuh — așa cum ne lasă să credem a știre din *Vedeniile lui Isaiia* (vezi Zlatarski, *op. cit.*, p. 139). Tot acolo, istoricul bulgar afirmă că valul mic de pămînt a fost construit de către suptușii lui Asparuh încă de pe vremea cînd aceștia se aflau în nordul Dobrogei. În ce ne privește, credem că știrea din *Vedeniile lui Isaiia* — operă fantasmagorică, confuză și contradictorie — în măsura în care conține un simbul de adevăr se referă la valul mare de pămînt. Dar și în acest caz se cere o circumspecție desăvîrșită întrucît valul mare de pămînt a fost construit de bulgari, dar nu pe vremea lui Asparuh ci, mai tirziu, prin secolul al IX-lea. Vezi și părerea noastră despre datarea și atribuirea etnică a valului mic de pămînt în *Réalités archéologiques...* p. 439.

⁶⁶ V. N. Zlatarski, *op. cit.*, p. 136.

în măsura în care constantinopolitanii au fost puși în fața unui fapt împlinit. Cu lucrurile se prezintă întocmai o dovedește însăși împrejurarea că pătrunderea bulgarilor în nord-estul Bulgariei a avut efectul unui șoc — resimțit chiar de cetățile de pe malul vestic al Pontului⁶⁷.

Mai important este de a se ști de ce bulgarii lui Asparuh, învingători în 681, au ocupat nord-estul Bulgariei — regiune locuită atunci de slavi — și nu alte teritorii controlate în chip direct de bizantini. Este posibil ca acțiunea lui Asparuh să fi fost determinată de poziția strategică a nord-estului Bulgariei care facilita în perspectiva viitorului extinderea stăpînirii bulgare în toate direcțiile. Pe de altă parte, prin ocuparea nord-estul Bulgariei, Asparuch a urmărit — credem noi — pedepsirea slavilor din această regiune care au permis ca în 681 trupele bizantine, în drumul lor spre Dunăre, să le străbată teritoriile fără a li se opune vreo rezistență. Mai mult decît atît dară se va dovedi că slavii au fost de partea bizantinilor în conflictul acestora cu bulgarii, se va putea înțelege și motivul pentru care prima măsură a lui Asparuh — după ce a ocupat nord-estul Bulgariei — a fost aceea de a-i evacua pe slavii de aici.

SUR LA LOCALISATION DE L'ONGLOS

L'auteur reprend dans cet article le problème de la localisation de l'Onglos, en le discutant dans la lumière des sources littéraires et des données archéologiques.

Dans la première partie de l'article sont présentées toutes les opinions exprimées jusqu'à l'heure actuelle concernant la localisation de l'Onglos. En considérant ces opinions, l'auteur montre leur inanité.

L'auteur est d'avis que l'Onglos — la contrée où les Bulgares d'Asparouh ont habité autrefois, avant leur passage vers le sud du Danube (en 1081) — se trouve dans la Valachie.

Par conséquent, les luttes entre les troupes d'Asparouh et l'armée byzantine commandée par l'empereur Constantin IV Pogonat ne se sont pas déroulées à l'embouchure du Danube, tel qu'on l'a supposé jusqu'à présent, mais devant Silistra.

Pour soutenir ses opinions, l'auteur s'appuie sur des observations archéologiques (la cessa de la culture de type Monteorou) et numismatiques (l'enfouissement des trésors monétaires, justement en ce temps-là).

⁶⁷ Noi credem că tezaurul compus din 9 monede de aur (conținând exemplare de la Constantin al II-lea și Constantin al IV-lea Pogonatul) descoperit la Nesebăr (Mesembria) (vezi Iordanka Iurukova, *La circulation des monnaies byzantines en Bulgarie*, IV-e — X-e siècles., în *I. Miedzynarodowy kongres archeologii slowianskiej, Warszawa*, 14—18, IX, 1958. VI, Ossolineum, Wrocław-Warszawa-Kraków 1968, p. 1308 a fost îngropat în momentul în care au pătruns bulgarii în nord-estul Bulgariei.